

Иван С. РАДУЛОВИЋ* ivanradulovic1202@gmail.com

ИСТОРИЈСКИ ОКВИР УСТАВНИХ РЕШЕЊА У СФРЈ У ДЈЕЛУ МИЛОРАДА ЕКМЕЧИЋА

ABSTRACT: *Milorad Ekmečić did not primarily focus his research on the history of Socialist Yugoslavia, but he did engage with key aspects of its development. He identified several pivotal moments in its history, including the Informbiro Resolution, the shift towards confederalization, industrialization, and the rise of nationalism. These developments shaped the legal and constitutional framework of Yugoslavia, culminating in the 1974 Constitution. Ekmečić emphasized the significant role of great power interests and geopolitical competition in shaping the socio-historical trajectory of Central Europe and the Balkans. Within this context, Yugoslav leaders Josip Broz Tito and Edvard Kardelj—who played a crucial role in drafting the country's constitutions—operated. Kardelj's writings on Yugoslavia's future heavily influenced the constitutional reforms of 1963 and 1974.*

KEYWORDS: *Milorad Ekmečić, SFRY, CPY, Edvard Kardelj, 1974 Constitution, Self-Government, Industrialization, Titoism, Confederalization.*

Теме из области историје Југославије изазивају велико интересовање код научне а и шире јавности. Навешћемо мишљење Дејана Јовића о томе шта је то била и шта је хтјела бити Југославија. Он је види као државу која је је хтјела бити нациотворна, тј имала је намјеру створити југословенску нацију. Основа за стварање југословенске нације виђена је у Јужним Словенима. Ова намјера, на крају, није успјела. Да иронија буде већа, она је била инкубатор за нације и државе које су је наслиједиле.¹

* Аутор је докторанд историје и виши научни истраживач у Историјском институту УЦГ / The author is a doctoral candidate of history, and a senior research fellow at the Historical Institute of Montenegro.

¹ Дејан Јовић, *Увод у Југославију* (Нови Сад: Академска књига, 2023), 21.

Главни печат развоју, уређењу, а самим тим и карактеру уставних решења социјалистичке Југославије дала је КПЈ, па је познавање њене историје и односа према националном питању у Југославији од значаја за разумијевање свих појава и процеса на које је она пресудно утицала. Од оснивања (на конгресу у Београду 1919. године) она је мијењала како своје име (Социјалистичка радничка партија (комуниста); КПЈ; од 1952. год. Савез комуниста Југославије) тако и однос према Југославији, држави која је настала као израз тежњи политичких и културних елита јужнословенских народа, насталих у процесу њиховог националног буђења и борбе за ослобођење и уједињење. Од настанка Краљевине СХС, једно од кључних унутрашњополитичких питања било је национално питање, па се морала према њему одредити и КПЈ. На њен став је пресудно утицало то како је Москва гледала на ово питање, а уз унутрашње сукобе у првој деценији постојања КПЈ је издефинисала став да Југославију треба разбити као државу по националним границама. Таква политика кулминирала је на четвртном конгресу КПЈ у Дрездену 1928. године. Југославија је виђена као кључна брана спровођењу револуције на Балкану. Однос КПЈ према Југославији се почиње мијењати средином тридесетих година, такође под утицајем ставова Коминтерне. Због јачања фашизма у Европи Југославија постаје прихватљива за КПЈ, а послјије народноослободилачког рата и револуције, она се обнавља као република.²

Милорад Екмечић се сматра једним од најзначајнијих српских и јужнословенских историчара нашег времена. Фокус његовог научноистраживачког рада није била историја социјалистичке Југославије, али због значаја овог научника у историјској науци, свакако је вриједна пажње свака његова анализа историјских догађаја и процеса. Иза њега је остало око 300 публикованих библиографских јединица. Највише се бавио историјом босанскохерцеговачког устанка, националним препорудима код Јужних Словена, Источним питањем, природом ауторитарних режима између два свјетска рата, историјом Срба у Југославији.³ У књизи *Дуго кретање између клања и орања* (Историја Срба у Новом веку 1492–1992) пише и о историји социјалистичке Југославије у поглављу: Срби у вријеме агоније федеративне Југославије. Такође је за нашу тему значајан чланак у Недељним информативним новинама са насловом „Националистичка болест титоизма“ из 1990. године.

Екмечић сматра да од почетака националних препорода код Јужних Словена, па све до нашег времена, постоји стални отпор намјера-

² Коста Николић, *Србија у Титовој Југославији 1941–1980* (Београд: Завод за уџбенике, 2011), 1–66.

³ Ј. Алексић, „Живот и дело Милорада Екмечића (1928–1915)“ (докторска дисертација, Универзитет у Приштини, Филозофски факултет, 2021), 71.

ма да се створи заједничка држава на основу европског искуства, гдје је за основу националног окупљања узиман став о јединству језика, поријекла и обичаја. Сличан отпор постојао је и у Аустрији. Главни отпор овој идеји потицао је од вјерске солидарности католичких народа средње Европе, која је супротстављена принципу језичке сродности која је долазила из Европе.⁴ Послије резолуције Информбироа, југословенски комунисти су започели процес конфедерализације Југославије у духу покрета за обнову католичке средње Европе.⁵

Према Екмечићу, основно обиљежје развоја народа у југословенској државној заједници послје 1945. године било је прерастање заосталог сељачког друштва у полуиндустријску европску државу, а то је био, без обзира на много тога што се може приговорити тој држави, цивилизацијски скок у ново друштво. Овај процес најбоље описује чињеница да је у прве двије деценије индустријализације село у Југославији напустило 9 200 000 људи. Југославија је изграђивана као социјалистичка, федеративна држава, на оним територијалним тековинама које је успоставила ранија вјековна традиција и уједињење 1918. године. Међутим, Екмечић износи сумњу да ли је ужи круг руководства око маршала Тита заиста желио да Југославија увијек остане таква, с обзиром на њихово васпитање, представе и жеље око планетарног уједињења свих радника свијета у једну нову творевину. Ако се зна да је то тако, онда је јасно да њихов идеал нијесу биле остварене националне државе. У том свом ставу ослања се и на мишљење хрватског историчара Душана Биланчића, који у истраживачком дјелу о модерној хрватској историји закључује да је Комунистичкој партији Југославије национална држава – хрватска, српска, југословенска и било која друга – секундаран циљ. У том смислу, државна формација може бити и балканска и подунавска и средњоевропска, као и паневропска интегрисана са СССР-ом. Битан је, дакле, комунизам у визији какву је градила Коминтерна од оснивања 1919. године. Сликовит је примјер размишљање Едварда Кардеља, изнијето 1947. године током разговора са Стаљином у Москви, гдје он каже: „Код нас на територији Косова и Метохије има и данас више Албанаца него Срба. Ми мислимо, касније, када се још боље повежемо са Албанцима, да им уступимо те територије“. Стаљин говори да је Кардељ предлагао утапање Југославије у совјетску државу.⁶

⁴ Милорад Екмечић, *Србија између Средње Европе и Европе* (Београд: Политика, 1992), 7–8.

⁵ Милорад Екмечић, *Дијалог прошлости и садашњости* (Београд: Службени лист СРЈ, 2002), 17.

⁶ Милорад Екмечић, *Дуго кретање између клања и орања* (Београд: Завод за уџбенике, 2008), 515–520.

Када се осврнемо на историју односа КПЈ према Југославији (што смо истакли на почетку овог рада), уз све сумње које Екмечић износи око виђења будућности Југославије људи из круга око маршала Тита, његов закључак саопштен у интервјуу НИИ-у, гдје каже да је Титова владавина један од ријетких примјера у историји, гдје је сплет околности довео до тога да једном државом управљају људи који су имали намјеру да је разоре прије доласка на власт, представља још једну потврду става да Југославија комунистима није била сама по себи циљ.⁷

Да је вјера у идеју о одумирању државе, што је једна од темељних идеја марксизма, била најбоље укоријењена код југословенских комуниста тврди и Дејан Јовић у књизи о Кардељевој Југославији. Ту види разлог за децентрализацију Југославије кроз уставна решења. У њиховој визији, то је био пут у комунизам, стање гдје ће постојање државе бити сувишно и гдје неће бити класних разлика.⁸

Систем који се почео изграђивати после рата имао је узор у СССР-у. Први устав ФНРЈ из 1946. године копирао је уставна решења из совјетског устава. Суштина је била да су држава и њени органи постављени као руководећа снага цјелокупног друштвеног живота и свих друштвених организација. На тај начин је сву моћ у својим рукама сконцентрисала државна и партијска бирократија. Централистичко уређење КПЈ се на овај начин преносило на државу и она је постала руководећа снага у друштву. На плану економије се ово стање манифестовало етатизацијом привреде.⁹ Овим уставом ФНРЈ је, и поред постојања шест република, била централистички устројена, јер су све најважније надлежности и одлуке од интереса за државу доношене у оквиру федералних државних органа, а републички органи су их без поговора копирани и примјењивали. Најважнији органи на федералном нивоу били су Народна скупштина (била је дводомна, састављена из Савезног вијећа и Вијећа народа) и Савезна влада.¹⁰

Избацивање Југославије из Савеза комунистичких партија 1948. године, Екмечић види као преломни догађај у тријумфу југословенског комунизма под вођством маршала Тита. Поредак који је после тога изграђиван у Југославији дефинише као личну диктатуру или диктатуру једне изоловане елите. После тог догађаја почело се са изграђивањем једног другачијег типа социјализма, у чијој основи је стајало

⁷ Милорад Екмечић, „Националистичка болест титоизма“, *Недељне информативне новине (НИИ)*, бр. 2052, април 1990, 29. април 1990, стр. 31.

⁸ Dejan Jović, *Jugoslavija država koja je odumrla* (Zagreb: Prometej, 2003), 105.

⁹ Бранко Петрановић, *Историја Југославије 1918 – 1988, трећа књига* (Београд: Нолит, 1988), 67–68.

¹⁰ Љубодраг Димић, *Историја српске државности, књига три* (Нови Сад: САНУ, 2001), 334–335.

радничко самоуправљање, тзв. „социјализам са људским лицем“.¹¹ То је био начин да се избјегне демократизовање друштва, тј. да се створи слика о демократизацији друштва која се суштински није десила.¹² Средином 1949. и почетком 1950. почело се говорити о децентрализацији. Прво је дошло до одређене децентрализације у сфери финансија, а затим је фебруара и марта 1950. дошло до реорганизације органа државне управе. Прокламован је став да је циљ комуниста одумирање државе.¹³

Народна скупштина је 27. јуна 1950. године усвојила Закон о радничком самоуправљању. Постојале су разне теорије о томе одакле је дошла идеја о радничком самоуправљању. Готово исти закон о радничком самоуправљању био је донесен у Мусолинијевој фашистичкој „Републици Сало“, 1944. године. Упоредивањем ова два закона и анализом њихових чланова, Екмечић јсно закључује да је југословенска варијанта само мало проширена у односу на италијанску, из времена краја Мусолинијеве владавине. Темељни италијански документ је „Повеља из Вероне. Законски декрет о подруштвљавању предузећа.“ А југословенски документ је „Основни закон о управљању државним привредним предузећима и вишим привредним удружењима од стране радних колектива“.¹⁴

У првим деценијама социјалистичке Југославије, њен развој није ишао у правцу распадања југословенске заједнице, наглашава Екмечић. Унифицирање Југославије је посебно било изражено у сфери културе. Међутим, заокрет се десио побједом концепција Едварда Кардеља, човјека који је био десна рука маршала Тита. Кардељ је у свом новом проширеном издању дјела о словеначком националном питању из 1957. године оцијенио да се „са бирократско-централистичким тенденцијама повезује великосрпски национализам“. Са сарадницима, Кардељ почиње да изграђује филозофију о томе да је југословенска револуција 1941. године имала за циљ изградњу социјализма и давање права сваком народу да се отцијепи и изабере неки други државни савез. То је у складу са његовим виђењима које је изнио у својој историји словеначког националног питања из 1939. године, гдје каже да је циљ словеначке историје да створи своју независну државу, да то оствари у југословенској заједници, па да по праву на отцјепљење бира неки други федеративни савез по својим интересима.¹⁵

¹¹ Екмечић, *Дуго кретање између клања и орања*, 525–527.

¹² Милош Јевтић, *Жива реч Милорада Екмечића* (Београд: Дечје новине, 1990), 69.

¹³ Димић, *Историја српске државности, књига три*, 352–353.

¹⁴ Екмечић, *Дуго кретање између клања и орања*, 525–529.

¹⁵ Екмечић, *Дуго кретање између клања и орања*, 537–538.

Из оваквих виђења произишао је устав из 1963. год. Интересантна су запажања енглеског амбасадора која наводи Екмечић. Он у свом извјештају из 1962. године говори о расцјепу унутар југословенског ужег руководства око питања претварања државе од федералне у конфедералну заједницу. Сам Тито је правио маневре, јер је прво пружао отпор овим конфедералним решењима, да би на крају испало да им је био главни покровитељ. Овим уставом држава је проглашена Социјалистичком Федеративном Републиком „добровољно уједињених и равноправних народа“. Систем је усклађен са законодавством о радничком самоуправљању. Скупштина подијељена на неколико вијећа, што говори о истовјетности са системом и уставним рјешењима која су спроведена у аустријској Хришћанској сталешкој држави из 1934. године. Овај устав је теоријски разрадио Едвард Кардељ са Владимиром Бакарићем, а југословенски историчари су уочили сличност југословенског и аустријског уставног система. Едвард Кардељ је настојао да уставне промјене у југословенској федерацији усклађује према традицији различитих словеначких социјалистичких покрета и партија. Најзначајнија од њих је лијево крило Либералне партије, или партије Хришћанских социјалиста, како се по моделу те партије у Аустрији називала. Била је у ствари самостални огранак аустријског хришћанског социјализма. Екмечић наглашава да је то аустријски тип фашизма. То лијево крило је водио Едвард Коцбек, кога је Кардељ као великог католичког интелектуалца веома цијенио. Кардеља назива Мефистофелесом, тј. демоном југословенске револуције, са којим се историја нашалила да му преко „диктатуре пролетеријата“ да у руке толику моћ да њоме може утицати и мијењати историјску судбину цијелих народа.¹⁶

Овим уставом дошло је до јачања аутономија република, а Екмечић наводи да је био видљив и процес раздвајања нација у југословенској заједници. Такође запажа да послије пада Александра Ранковића, 1966. године у савезном Централном комитету, више није остао ниједан Србин старе гарде из времена револуције. Познато је да је он био противник конфедералних решења. Убрзо након тога, у децембру 1968. године донијети су амандмани на Устав којима су аутономне порајине Војводина и Косово и Метохија ојачале свој аутономни статус и постале конститутивни елементи југословенског федерализма. У јуну 1968. године, на југословенским универзитетима дошло је до побуне. Како Екмечић наводи, главни захтјеви су били сузбијање националног сепаратизма и захтјеви за демократизовањем друштва.¹⁷

¹⁶ Екмечић, *Дуго кретање између клања и орања*, 531–539.

¹⁷ Екмечић, *Дуго кретање између клања и орања*, 544–545.

Амандмане на Устав из 1972. године који се односе на Босну и Херцеговину тумачи да између редова говоре да босанскохерцеговачким Србима матична држава није Србија и да босанскохерцеговачким Хрватима није матична држава Хрватска. Матична држава им је Босна и Херцеговина. За српски народ то је значило да се његови дјелови у другим републикама не рачунају у његову етничку цјелину. Доношење наведених уставних амандмана, а затим и устава из 1974. године изазвало је узбуну у националним односима. Овај последњи устав претворио је Југославију у конфедерацију. За Србију је била отежавајућа околност та што су покрајине добиле недеklarисани статус република. Екмечић наглашава да се 40% функција републике Србије обављало у покрајинама и да је више било могућности да покрајине утичу на развој републике него обратно. Није тешко било закључити, с обзиром на наведене чињенице, да су Срби из кризе око доношења устава из 1974. године изашли политички уназађени. Сви који су критиковали Устав са тих позиција били су жестоко кажњени. Најилустративнији је примјер професора београдског универзитета Михаила Ђурића, који је кажњен на вишемјесечну робију због анализе по којој је Југославија по овом уставу престала да постоји.¹⁸

Овако изграђиван поредак познат је под називом титоизам. Екмечић његову историјску улогу види у настојању да се онемогући југословенско јединство, што му је на крају и успјело.¹⁹ Сматра да он није био прогрес од стаљинистичког тоталитаризма ка демократији, него генерација од стаљинизма ка католичким тоталитарним диктатурама средње Европе између два свјетска рата. У бјежању од стаљинистичког типа тоталитаризма, комунистичке вође су уводиле промјене које нијесу биле нова социјална и политичка стварност. Тврди да је ово копирање производ недостатка учености и темељитије идеолошке подлоге. Наглашава да је Балкан одувijek поткрадао европске примјере, а да их никада до краја није увео у свакодневни живот.²⁰

¹⁸ Екмечић, *Дуго кретање између клања и орања*, 548 – 550.

¹⁹ Милорад Екмечић, „Националистичка болест титоизма“, *Недељне информативне новине (НИН)*, бр. 2052, април 1990, стр. 31.

²⁰ Екмечић, *Дуго кретање између клања и орања*, 532.

Ivan RADULOVIC

HISTORICAL FRAMEWORK OF CONSTITUTIONAL SOLUTIONS IN THE SFRY IN THE WORK OF MILORAD EKMEČIĆ

Summary

Milorad Ekmečić is recognized as one of the most prominent historians in the South Slavic region, making his analysis of historical events, socialist Yugoslavia's development, and its constitutional framework particularly significant. He traces the origins of Yugoslavia's constitutional solutions to the Communist Party of Yugoslavia's (CPY) stance on the Yugoslav state, as well as the broader international context following World War II.

A critical turning point occurred after the Informbiro Resolution, marking the rise of Titoism—a unique socio-political model rooted in Marxist materialist ideology. Under these conditions, Yugoslavia adopted constitutions that progressively decentralized the state, ultimately contributing to its dissolution. This decentralization aligned with the goals of Yugoslav communists, who aspired to create a classless society without a state.

Ekmečić argues that Yugoslavia's constitutional models closely mirrored those of Catholic Central European states, which had previously fostered fascism. Consequently, he characterizes Titoism as a political degeneration, transitioning from Stalinism to the Catholic totalitarian regimes of interwar Central Europe. In his view, Titoism's ultimate role was to obstruct Yugoslav unity.

Литература

- Алексић, Ј. „Живот и дело Милорада Екмечића (1928–1915)“. Докторска дисертација, Универзитет у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици, Филозофски факултет, 2021.
- Димић, Љубодраг. *Историја српске државности, књига три*. Нови Сад: САНУ, 2001.
- Екмечић, Милорад. *Дуго кретање између клања и орања*. Београд: Завод за уџбенике, 2008.
- Екмечић, Милорад. *Дијалог прошлости и садашњости*. Београд: Службени лист СРЈ, 2002.
- Екмечић, Милорад. „Националистичка болест титоизма“. *Недељне информативне новине (НИН)*, бр. 2052, април 1990.

-
- Екмечић, Милорад. *Србија између Средње Европе и Европе*. Београд: Политика, 1992.
- Јевтић, Милош. *Жива реч Милорада Екмечића*. Београд: Дечје новине, 1990.
- Jović, Dejan. *Jugoslavija država koja je odumrla*. Zagreb: Prometej, 2003.
- Jović, Dejan. *Uvod u Jugoslaviju*. Novi Sad: Akademska knjiga, 2023.
- Николић, Коста. *Србија у Титовој Југославији 1941–1980*. Београд: Завод за уџбенике, 2011.
- Петрановић, Бранко. *Историја Југославије 1918–1988, трећа књига*. Београд: Нолит, 1988.